

Divan Şairlerinin Gözünden Verem

Fatih Sona¹

Öz

Edebiyat ile toplum arasında karşılıklı bir ilişki vardır. Divan şairleri, halkın âdetlerini, inanışlarını şiirlerinde kullanmışlardır. Divan şiirinin konularından birisi de sağlıktır. Sağlık ve sağlığa ilişkin kavramlar, şairleri etkilemiştir. Şairler, hasta, hastalık çeşitleri, tedavi yolları, kullanılan ilaçları şiirlerinde işlemişlerdir. Eski tıpta insan vücudunda safra, sevdâ, kan ve balgam adlı dört unsurun var olduğu düşünülürdü. İnsanların bu dört sıvı dengeli olduğu zaman sağlıklı olduğuna inanılırdı. Bunlar bozulduğu zaman çeşitli hastalıkların ortaya çıktığı düşünülürdü. Bu hastalıklardan birisi de veremdir. Veremle ilgili bilgilere eski çağlarda rastlanmaktadır. Önceden veremin bulaşıcı bir hastalık olduğu düşünülmüş, on yedinci yüzyılın sonunda hastalığın bulaşmasını önlemeye yönelik adımlar atılmıştır. 1882 yılında Robert Koch, verem hastalığından sorumlu olan mikroorganizmayı saptamayı başarmış bundan dolayı verem etkenine Koch basili denilmiştir. Daha sonra veremi ortaya çıkaran başka etkenler belirlenmiştir. Divan şairleri de verem hastalığını şiirlerinde kullanmışlardır. Bu çalışmada bu şiirler gösterilmeye çalışılarak, verem hastalığının divan şairlerince nasıl ele alındığı anlaşılmasına çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Divan Edebiyatı, Şiir, Hasta, Hastalık, Verem.

Tuberculosis In Perspective Of Divan Poets

Abstract

There is a mutual relationship between the literature and society. The poets of divan have used customs and beliefs of public in their poems. One of the subject of divan poem is health. The health and the concepts regarding the health have affected the poets. The poets have dealt with the patient, disease types, treatment methods and the medications used in their poems. It was thought in old medicine that there were four elements in the human body named gall, love, blood and phlegm. It was believed that when these four liquid were in balance then the people were healthy. It was believed that when those became unbalanced, the diseases were emerged. One of these diseases is tuberculosis. The information on tuberculosis is found in ancient times. It was previously thought that the tuberculosis was a contagious disease, and the preventive steps for infection have been taken at the end of the seventeenth century. In 1882, Robert Koch succeeded in determining the microorganism that was responsible for the tuberculosis disease, and therefore the tuberculosis factor was named as Koch bacilli. After then, the further factors causing tuberculosis have been determined. The poets of Divan have used tuberculosis disease in their poems. These poems shall be tried to be shown in the article in order to try to understand how the tuberculosis disease was seen by the poets of Divan.

Key Words: Divan literature, poem, patient, disease, tuberculosis.

¹ Yrd. Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, fatihsona@karatekin.edu.tr

Giriş

Klasik Türk Şiiri geniş bir coğrafyada, uzun bir zaman diliminde etkisini göstermiştir. Bu şiir aynı konular üzerinde durmamış, farklı konular şiirlerinde işlenmiştir. Divan şairleri toplumsal hayattan kopuk kalmamış, kendi kültürlerini şiirlerinde yansıtmışlardır. Bu edebiyatın kendine has estetiği, dünya görüşü, üslubu, özellikleri vardır.

Divan şairleri, halkın âdetleri, inanışları, bilmeceleleri, türküleri, ninnileri, mânileri, atasözü ve deyimlerini dinleyerek, oyunlarını oynayarak büyüdüler. Bütün bunlar onların şahsiyetlerinin oluşmasında önemli bir rol oynadı (Kurnaz 1997:285). Onlar kendi şiirlerini çevirdikleri vadede Osmanlı hayatının siyasi, sosyal, kültürel, tarihi, coğrafi özelliklerinin belirlediği farklı ve orijinal bir ifade tarzını benimsemişlerdir. Onların divanlarını dikkatli ve araştırmacı bir gözle inceleyenler, onlardaki canlı ve dinamik yapıyı fark edeceklerdir (Doğan 2002: 88).

Divan şiirinin konularından birisi, eskilerin tabâbet dedikleri, tıp ilmi, hekimlik ve sağlıktır. Sağlık ve sağlığa ilişkin mefhumlar, tabip olsun olmasın şairlerimizi etkilemiştir. Şairler, hasta ve hasta yakınlarında gözlemlendiği durumları, hastane ortamı, hekim, hekimin hastasına yaklaşımı, hastalık çeşitleri, tedavi yolları ve kullanılan ilaçlar ve manevi tedavi yöntemlerini şiirlerinde işlemişlerdir. Böylece hasta ve hastalıkla ilgili unsurlar etrafında bir halk hayal imgelerinin oluşması sağlanmıştır (Kemikli 2007: 20).

Divan şiirinin kendine has bir tıbbî terminolojisi vardır.

“Buna göre Divan Şiirinde hastane için dârü’ş-şifâ, şifâ-hâne; hasta için sayru, hasta, bîmâr, pür-derd, marîz, sakîm, alîl ve mübtelâ; doktor karşılığında tabîb, hekîm, cerrâh, fassâd ve haccâm; tedaviyle ilgili olarak tedbîr, teşhîs, nabz, müdâvâ, tîmâr; hastalıklar için maraz, illet, humâr, hummâ, şîr-pençe, hafakân, zükâm, remed ve sebel; yara karşılığında zahm, dâğ; ilaçlar için de dermân, devâ, şifâ, merhem, fetîl, macun, şerbet, dârû, habb, eczâ, ot, em, tiryâk kelimelerini görmekteyiz.” (Yeniterzi 1998: 87).

Eski tıpta insan vücudunda var olduğu kabul edilen kan, safra, balgam ve sevdâ adlı dört unsura ahlât-ı erbaa denirdi. İnsanların bu dört sıvı dengeli olduğu zaman sağlıklı; denge birinin lehine bozulduğu zaman da hasta olduğuna inanılırdı. Hastanın mizacını düzeltmek için bu dört unsurun dengeli olmasına gayret edilirdi (Önler 1990:9-10). Bunlar bozulduğu zaman çeşitli hastalıklar ortaya çıkardı.

A.Verem Hastalığı

Veremle ilgili bilgilere eski çağlarda rastlanmaktadır. Verem MÖ 3000 yıl önce Nil Nehri kenarındaki Dra Abu-el-Naga kasabasında yaşamış, kanlı balgam çıkararak ölen genç bir kızıdan öğrenilmiştir. Arkeolojik araştırmalarda insan iskeletlerinde, veremin izleri gösterilmiştir. Verem hastalığına birçok isim verilmiştir. İnsanları eriterek öldürdüğü için tüketim hastalığı anlamındaki consumption, hastaları soldurarak yok ettiği için beyaz ölüm, çok insanın yaşamını sonlandırdığı için ölümün kaptanı denirdi. Romalılar hırıltılı nefes alıp verme ve öksürükle balgam atma anlamında phytisis adını verdiler. Bizde ise ince hastalık kavramı en çok kullanılan kavramdır (Barış 2010: 9).

İslam dünyasında İbn-i Sînâ (Vefatı 1037), *El-Kânûn Fi't-tıb* isimli eserinde veremle ilgili bilgiler vermektedir. Ona göre verem hastalığının ateşi akciğerdeki iltihaplanmanın işaretidir ve kendisi bir hastalıktır. Verem hastalığı cüzzam gibi bulaşıcı hastalıktır. İlkbaharda verem gibi hastalıklardan dolayı acı çekenler daha da kötüleşir. Kuru olan yaz mevsimini, yağmurlu bir sonbahar izlerse, onu izleyen kış nezle eğilimi ile birlikte, baş ağrısı, öksürük, kısık ses meydana çıkar ve verem hastalığına uygun bir zemin oluşturur (Kâhya 1995: 102-125).

Celâlüddin Hızır (Vefatı 1417), *Müntahabat-ı Şifâ* isimli eserinde verem hastalığı ile ilgili bilgiler vermektedir. O zatürre ile verem hastalığını birlikte kullanmıştır. Göğsünün ağır olmasından ve ağrının göğüsten çıkıp arkaya kadar gittiğini söylemektedir:

“Zâtü’r-riye ıssı veremdür ki öykende olur sebebi kan ya da tuzlu balgamdur ‘alâmeti gevde katı kızmakdur ve nefes ıssı ve tar olmakdur ve yanak kabarup kızmakdur ve göğüs ağır olmakdur ve ağrı göğüsden tutup arkaya çıkmakdur ve arka üzerine yatmakdur ve nabz yumşak ve muhtelif olmakdur”(Önler 1990:83).

İstanbul’da Sultan Selim Çarşısı’nda bir dükkan açan, orada hekimlik mesleğini yapan Abbas Vesîm (Vefatı 1760) verem hastalığı hakkında geniş bilgiler vermiştir. Ona göre bu hastalık Yunanca sözlüklerde Fitizis, İbrânicede Sehaf ve Türkçede halk arasında verem diye bilinmektedir. Bu hastalıkta bazı nedenler nedeniyle hastanın iştahı kesilir sonra hasta gün geçtikçe zayıflar. Hastalıkla ilgili bilgilerde şeyhü’r-reis ve hekimlerin başı olarak gördüğünü söylediği İbn-i Sînâ’nın görüşlerinden faydalandığını belirten Abbas Vesîm, verem hastalığının önceleri hafif ateş ve kuru bir öksürükle başladığını söylemektedir. Bu hastalıkta hastanın ateşi sabahları az, öğleden sonra yükselir ve gittikçe artar. Bundan dolayı hasta gece sabaha kadar acı çeker. Yemeklerden sonra hastanın ateşi daha da artar, bu nedenle hastanın iştahı azalır, yemek yiyemez olur ve hasta zayıflamaya başlar. İleri düzeydeki zayıflıktan dolayı hastanın yüzleri sapsarı, gözleri çökük, burnu sivrilmiş, boynu incelmıştır. Bu hastalığın başlangıcında ilaç zor da olsa etkili olur, hastalık ilerlemişse etki etmez. Ona göre bu hastalığın tedavisi için üç şart yerine getirilmelidir. Birincisi ciğerlerde olan yarayı kapatmak, ikincisi ateşi düşürmek, üçüncü ise bedeni kuvvetli gıdalarla beslemektir. Yara akciğerde olmayıp iç organlarda ise önce mideyi uygun ilaçlarla tedavi edip sindirimi kolay ve besleyici gıda verilmelidir. Eğer midede ise hasta hafif bir kusturucu ile kusturulmalıdır (Uzel 1991: 71-5).

Osmanlı Devleti’nde Sultan II. Mahmut ve Sultan I. Abdülmecid’in veremden öldükleri bilinmektedir. Tanzimat devrinde sadrazamlık yapan Ali Paşa bu hastalıktan ölmüştür. Osmanlı Devleti’ndeki yapılan nüfus sayımlarına göre 20. yüzyıl başında İstanbul’un nüfusu 1.2 milyon, İzmir’in nüfusu 200,000

olarak saptanmış olup yılda 2.800 kişinin akciğer vereminden öldüğü bildirilmiştir. 1892-1914 yılları arasında ölen 92.942 kişinin 14.700 ü yani % 15.8’i veremden ölmüştür (Barış 2010:12).

1882 yılında Robert Koch, verem hastalığından sorumlu olan mikroorganizmayı saptamayı başarmış bundan dolayı verem etkenine Koch basili denilmiştir. Daha sonra veremi ortaya çıkaran başka etkenler belirlenmiştir. Verem basili, genelde solunum sırasında vücuda girer; veremli kişi konuşurken, öksürürken ortama yayılır. Solunum sistemine giren virüs, akciğerde bulunan hava keseciklerine yapışarak birincil verem denilen bir iltihaba yol açmaktadır. Basilin vücuda yayılması sonucunda beyin zarları, lenf bezleri ve böbrekler gibi hastalık görülür. Öksürük nöbetleri ile basiller kolayca yayıldığından dolayı, akciğer veremi en fazla basil saçan verem tipidir (Komisyon 1993:209).

Koch’un tüberkülini tedavi amacıyla kullandığını açıklamasından sonra gelişmelerin yerinde incelenmesini isteyen II. Abdülhamit bir sağlık heyetini Berlin’e göndermiştir. İnceleme yapan heyet tüberkülinin faydaları yanında zararlı da olabileceğini bildirmişlerdir. Padişahın emri ile veremin yayılmasını önleyici tedbirler alınmış, verem hastanesinin kurulması fikri doğmuştur. II. Abdülhamit’in emriyle görevlendirilen Dr.İbrahim Bey’in başhekimliğinde Etfal Hastane-i Âlisi (1899) hizmete girmiştir. İlk çocuk senatoryumu 24 yataklı olarak 1905’de bu hastanede açılmıştır.

8 Haziran 1918’de İstanbul’da ‘Veremle Mücadele Osmanlı Cemiyeti’ Cemal Paşanın başkanlığında kurulmuştur. Bu derneğin başkanlığına Dr. Besim Ömer Paşa seçilmiştir (Seber 2010: 56).

Son yıllarda dünyada tüberküloz konusunda önemli gelişmeler olmuştur. Dünya Sağlık Örgütü öncülüğünde 1991’den bu yana yeni bir tüberküloz kontrol stratejisi yayılmış ve kontrolü önemli şekilde başarılıdır (Özkara vd. 2003: 7).

B. Divan Şairlerinin Gözünden Verem

Verem, şiş, yumru, şişme (Parlatır 2006:1793), vücutta herhangi bir organa, özellikle de akciğerlere yerleşen Koch basilinin yol açtığı bulaşıcı, ateşli hastalık, tüberküloz (Ayverdi 2011:1315), verem-i ebyâz büyük mafsallarda cildin rengini değiştirmeksizin meydana gelen şişkinlik (Devellioğlu 2013:1337); verem olmak, verem hastalığına yakalanmak ve mecazi olarak yolunda gitmeyen bir durum karşısında çok sabırsızlanmak, sabırsızca davranmak (Ayverdi 2011:1315) demektir. Remzî, veremi yumru anlamında da kullanmaktadır. Kendisi de doktor olan Remzî'nin verem hakkındaki tespitlerinden biri verem maddesini açıkladığı bölümdedir.

Bedende bir ârıza sebebiyle tehaddüs eden şişe denilir ve ıstilahat-ı tıbbiyyeden olup haricen zahir veyahut bir cevî-i tabî'î derununa yani bedendeki boşlukların birine yumrulup ve sivrilip bâriz olan her bir hulkî olmayan yumruya ve şişe ve çıkıntıya utlak olunur, cem'i evrâm gelir ve şişmek ve nebâtât dolgun ve boylu olmak ve her ne sebebe mebni ise ak ciğerin harâbiyetini mucip olan ve fennen sillü'r-ri'e denilen illet-i mahûfa ve mühlikeye dahi nâs beyninde böylece verem tabir olunur ise de ta'bir-i avâmîdir, fennî değildir. Fen yumru şeylere marazî şişlere verem tabir eder (Remzi, 1305, C.2. 947).

Verem tabirinin halkın arasında kullanıldığını dile getiren tabirin aslında veremin yumru anlamına geldiğini belirtmektedir. Sillü'r-ri'e maddesinde ise:

ıstilahât-ı tıbbiyyeden olup akciğerlerin illet-i derûniyesine yani bunların verem denilen hastalığına denilir ki mükerrerkân tükürmeler ve öksürük ve buna mahsus balgam ve sadânın boğulması veya büsbütün kısılması ve zebûnluk ve geceleri terler ve ishâl ve etibânın vurarak ve dinleyerek akciğerlerin tepelerinde muttali olacağı hâlât-ı maraziyye ile isbât-ı vücûd eder. Maraz-ı mezkûr nev'-i benî beşer hakkında bir âfet-i azîme ve mühlik olup bundan şifâyâb olmak hususu enderü'l-vukû' ve neticesi daima hatarnâktir (Remzi, 1309, C.1, 675).

Hastalığın özelliklerini ayrıntılı olarak belirten Remzi, bundan şifa bulmanın çok nadir olduğunu, sonucunun daima korkunç olduğunu belirtmektedir.

Toplumsal hayattan kopmayan divan şairleri de verem hastalığını şiirlerinde kullanmışlardır. Bu şiirler makalede gösterilerek, verem hastalığının divan şairlerince nasıl görüldüğü anlaşılmasına çalışılacaktır. Bu konudaki şiirler, şairlerin yaşadıkları yüzyıllara göre sıralanmıştır.

*Olur yürekde ol hafakân u cigerde baş
Başda sudâ' u dilde leken sînede verem
Ahmedî Divanı Gazel 424/7*

Ahmedî, yürekteki o çarpıntı ve ciğerdeki yara; başta ağrı, gönülde leke ve sînede verem olur demektir. Aşk derdi yürekte bir çarpıntıya, ağrıya sebep olur. Şair, bu yürek derdiyle, onun aşkıyla hastalanır. Onun yürek sıkıntısı zamanla vereme dönüşür. Âşık sevgilisinin derdiyle günden güne kötüleşir. Bu hastalık zamanla ilerler ve âşığın canını alır. Şair bu beyitte aşk derdine düşen bir âşığın hâlini tasvir eder. Yürekteki derdin başta ağrı, gönülde leke, ciğerde yara ve sînede ise vereme sebep olduğunu ifade eder. Bu beyitte veremin sînede olduğu görülmektedir.

*Renc-i hafakân olur gazab geh
Kînün yüregüne geh veremdür
Hakikî Divanı [K.]148/19*

Hakikî'ye göre gazap kiminin yüreğine sıkıntı bazen verem olur. Gazap bulunduğu yüreğe bazen eziyet ve sıkıntı vermekte bazen de yüreğe verem hastalığını bulaştırmaktadır. Kızgınlık, kin yüreğin düşmanı olduğu gibi bulunduğu yüreğe dert ve hastalıktan başka bir şey vermez. Yürek kinden uzaklaştıkça huzur bulur. Kızgınlık, kin ve nefret keskin sirke gibi kabına zarar verir.

*İşidelden bûstân-ı devletiün revnâkın
Bitdi düşmen yüreginde harbüze gibi verem
Münîrî Divanı K.11/54*

Münîrî, Sultan II. Bâyezid'i övdüğü kasidesinde verem hastalığından bahsetmektedir. Ona göre kudret bağının parlaklığını işittiğinde; düşmanın yüreğinde kavun, karpuz gibi verem bitmiştir. Şair bu beyitte güç ve kuvvet karşısında düşmanların âcizliğini dile getirmektedir. Kudret ışığını

hisseden düşmanların yüreğinde öyle bir korku meydana gelir ki bu korkuyla kavun, karpuz gibi verem biter. Şair, verem hastalığının kavun, karpuz gibi bittiğini yumru halde oluştuğunu söylemektedir.

*Derd-i 'aşkun verem irgürdi dile korkum o kim
Rem virem ben o verem birle bu câna son dem
Edirneli Nazmî Divanı 4476/4*

Edirneli Nazmî'ye göre sevgilinin aşkının derdi kendi gönlüne verem ulaştırmıştır. Korkum o ki ben veremle son nefesimi vereyim demektedir. Aşkın dertsiz olarak bir gönüle girmesi mümkün değildir. Dolayısıyla bir gönüle aşk girince dert de girmiş olur. Aşk, dertsiz düşünülemez. Dert sahibi olmak divan şiiri geleneğinde âşğın özelliklerindedir. Dert derinleşerek, büyüyerek gönlü kaplar. Öyle bir hal alır ki o derdi taşımanın ağırlığıyla âşık verem olur. Sevgili yolunda ölmeyi en başından büyük bir istekle kabul eden âşık için bundan daha büyük lütf olmaz. Verem olan o canın son nefesini de öyle vermesi kaçınılmazdır.

*Za'îf olsa dil-i 'âşık dime anı veremdendir
Fakîrin sayruluğı kat'-ı ihsân u keremdendir
Amasyalı Nebzî Divanı [G.] 200/1*

Amasyalı Nebzî, âşğın gönlü güçsüz, zayıf olsa da ona verem olduğunu söyleme demektedir. Verem hastalığı kişileri zayıflatır, hâlsiz, güçsüz bırakır. Ancak ona göre fakirin hastalığı, ihsan ve keremin kesilmesidir. Âşğın yürek zayıflığının nedeni her zaman verem olmayabilir. Bu nedenle sakın ona hâlden dolayı veremdir, deme. Bazen sevgilinin ilgisizliği de âşğı güçsüz kılabilir. Zira hastalanan her fakirin derdi verem olmayabilir bazen ihsan ve keremin eksilmesi de onun hastalığının nedenidir. Şaire göre sevgilinin ihsan ve kereminin kesilmesi kişinin verem hastası olması kadar kötüdür.

*Nâ-ümîd itme beni vaslından ey kân-ı kerem
Nâ'il-i vaslın olan olur cihânda muhterem
Firkatinle ey tabîbim olmuşum sâhib-verem
Zannım oldur hicrile olmam mukarrer lâ-cerem
El-amân ey nev-zuhûrum reşk-i hûrum el-amân
Amasyalı Nebzî Divanı [Muh.]61/II*

Amasyalı Nebzî, ey keremi bol olan sevgili, beni vuslatından ümitsiz etme demektedir. Bu dünyada senin vuslatına erişen dünyada saygı görür. Ey tabibim ayrılığınla verem sahibi olmuşum. Zannım odur ayrılıkla

kararlaştırılmış olmam. Aman yeni yetme sevgilim, senden el aman. Şair, bu muhammesinin bendinde kendisini verem hastasına sevgiliyi ise tabibe, doktora benzetmektedir. Onun hastalığının dermanı ondadır. Bundan dolayı da sevgiliden aman dilemekte, böylece ona kavuşmak istemektedir.

*Gam-ı la'linle şehâ taldı dü çeşmim yine dem
Cigerim nâvek-i dil-dûzun ile oldı verem
Amasyalı Nebzî Divanı [G.] 351/1*

Amasyalı Nebzî sevgiliye ey şahım diye seslenmektedir. Dudaklarının gamıyla iki gözüm yine kan doldu. Cigerim gönül delen okun ile verem oldu. Sevgili divan şiirinde en üst makamda yer alır. Beyitte de şair sevgilisine şahım diye seslenmektedir. Divan şiirinde âşık sevgilisi için sürekli yaş döker ve ağlamaktan artık gözleri kanlanır. Bu durumda şair sevgilisi uğruna ağladığını, ağlamakla artık gözlerinin kanla dolduğunu dile getirir. Buna sevgilinin yönelttiği yan bakışlarının kirpik okları da eklenince âşğın ciğeri yaralanmış ve verem hastalığına yakalanmıştır. Burada veremin bir akciğer hastalığı olduğu görülmektedir.

*Hicrin gibi bu dilde özge elemi bilmem
Bu derd-i verem âhir bağrım dele mi bilmem
Amasyalı Nebzî Divanı [G.] 352/1*

Şair, bu gönülde ayrılığın başka elemi bilmem. Bu verem derdi sonunda bağrımı deler mi bilmem demektedir. Şairin gönlünde sevgilisinden başka bir şeye rastlamak mümkün değildir. O kadar her şeyden soyutlanmıştır, tek düşüncesi, tek derdi sevgilisi olmuştur. Sevgilinin ayrılığı ise onun en büyük ıstırabıdır. Sevgilisinden ayrılan şair, üzüntüler içine düşmüştür. Bundan dolayı verem hastalığının bağrını delip delmeyeceğini bilemez.

*Dile tokunmasa tîrin eğer âheste âheste
Tolar mıydı veremle bu ciger âheste âheste
Amasyalı Nebzî Divanı [G.] 418/1*

Şair, sevgiliye seslenerek yan bakış okunun yavaş yavaş gönlüne dokunduğunu ve ciğerinin yavaş yavaş veremle dolduğunu söylemektedir. Divan şiirinde ok ile kastedilen genel olarak sevgilinin kirpikleri, müjgân, gamzesi ve yan bakışıdır. Bu yan bakış, sevgilinin zulmünün göstergesidir.

Sevgili yan bakışını âşığına yönelttiği an kirpik okları âşığının yüreğine saplanır. Beyitte de şair, sevgilinin yan bakışının verdiği eziyetle yaralanan ciğerinin bu yüzden vereme yakalandığını dile getirir. Şair, âheste âheste diyerek, bu durumun yavaş yavaş gerçekleştiğini söylemektedir. Şairin hayatını incelediğinde verem hastalığı şairlerinde geçmesine rağmen hayatı ile bağ bulunmamıştır. Ancak şair verem hastalığının yanında veba ve şadimerg (mutluluk hastalığı) hastalıklarını da şairlerinde kullanmıştır (Okumuş 2015:124).

*Ey mâh-pâre derd-i derûn tâ ciğerdedür
Sâbit fakîr haylî zemândur verem çeker
Sâbit Divanı G.89/7*

Bosnalı Alaeddin Sâbit, sevgilisine ay parçam diye seslenmekte; kendisini ise onun karşısında fakir olarak görmektedir. Şair, sevgilinin aşkının hastalığının derdinin ciğerde olduğunu söylemektedir. Bundan dolayı şair, uzun zamandan beri verem hastalığını çektiğini söylemektedir. Beyitten anlaşıldığına göre verem hastalığı akciğerde meydana gelmektedir. Şair, uzun bir süredir bu hastalığı çekmektedir.

*Düşüp veremli gönül bir 'ilâcsız derde
Belâ-yı südde çeker âsîâtân-ı dilberde
Sâbit Divanı G.314/1*

Bosnalı Alâeddin Sâbit'e göre gönlü vereme tutulmuştur, bunun da ilacı yoktur. Âşık, sevgilinin evinin eşğinde bela çekmekte, onu beklemektedir. Sevgilinin aşkıyla devasız bir dert olan vereme yakalanmıştır. Sevgilinin aşkı, onun böyle bir hastalığa yakalanmasına neden olmuştur.

*Biz nâ'il olup merhem-i bihbûd-ı visâle
A'dâyı ara yerde hasedle verem itsek
Mustafa Fennî Divanı G.187/6*

Mustafa Fennî, sevgiliye kavuşmak istemektedir. Bu visâl, ona tüm hastalıklarını iyileştirecek merhem gibi gelmektedir. Bunu gören rakip ise hasedinden, kıskançlığından verem olacaktır. Şair, bu beytinde sevgiliye kavuşma arzusunu dile getirmektedir. Rakip ise verem olacaktır. Burada divan edebiyatındaki rakip ile âşık tartışması görülmektedir. Normalden farklı olarak âşık sevgiliye kavuşunca, rakip kıskançlığından verem olacaktır.

*Ham-geşte oldı halka-i mâtem gibi felek
Olsun bu derd ile felek-i nilgün verem
Belîğ Mehmed Emin Divanı Terkiib-bend 1/9*

Belîğ Mehmed Emin'e göre felek matem halkası gibi eğrilip bükülmüştür. Şair, lacivert renkli gördüğü feleğin bu dertle verem olmasını istemektedir. Felek, çoğunlukla şikâyet nedeniyle edebiyatta kullanılır. Matem halkasına benzetilen feleğin üzüntü ve ıstırapla eğrilip büküldüğü ifade edilirken bu dertle de verem olması istenmektedir. Feleğin lacivert olarak nitelenmesi, koyuluğu yönüyle matemî çağrıştırması münasebetiyle kullanılmıştır. Koyu felekten şikâyet ve ona sitem açıkça görülmektedir. Feleğin lacivert olması, bu yönüyle matemî çağrıştırması şairin sitem etmesine neden olmuştur. Dile getirilen gerekçeler nedeniyle de teşhis sanatı yapılarak feleğin bir insan gibi verem olması bedduası edilmiştir.

*Rûhum bedenim şikeste beste
Sînem maraz-ı veremle haste
Verdim hayâtı ceste ceste
Hicrân tabakâtı deste deste
Ser-nâme-nüvîs-i ihtizârım
Âsaf Divanı K.10/163-6*

Âsaf'ın ruhu, bedeni paramparça; sinesi verem derdiyle hastadır, hayatını da bu yüzden vermiştir. Sevgiliden ayrılığının derecesi deste destedir. Bundan dolayı ölüm anını mektup şeklinde yazmaktadır. Ruhunu ve bedenini kırık dökük olarak gören şair, bu kadarının yetmezmiş gibi göğsünün de verem derdiyle hasta olduğunu ifade etmektedir. Ruhun ve bedenini kırık dökük olarak tasvir etmesi hayal kırıklığının, umutsuzluğun göstergesidir. Aşk derdiyle mustarip olan şair, verem hastalığına yakalandığını dile getirir. Bundan dolayı gündün güne ölüme yaklaşmaktadır. Bu beyitte şairin sinesinin vereme yakalandığı görülmektedir.

*Olmaz şifâyâb ey dil derdin ammâ söylersin
Allâh Allâh sağalmaz bu ne verem veremdir
Seyyid Nigârî Divanı 742/1*

Seyyig Nigârî kendi gönlüne seslenmektedir: Ey gönül! Derdin şifa bulmaz ama yine de söylersin; Allah Allah bu ne verem veremdir iyileşmez. Gönlüne seslenen şair, öyle bir derde düşmüşsün ki şifası bulunmaz diye yakınmaktadır. Bu yakınmadan sonra ise

Allah Allah diye şaşırılmaktadır. Şair derdine şifa bulamaz çünkü aşk derdinin şifası yoktur. Gerçek karşısında çaresiz kalan şair bu durumdan muztarıptır. Verem kelimesini tekrar ederek hastalığa vurgu yapmaktadır.

*Habibâ bana kılduğun için cevır [ü] sitem kat kat
Derûnum derd-i hicrûn ile bağladı verem kat kat
Benderli Cesârî Divanı G.92/1*

Benderli Cesârî, beyitte habîbâ diyerek sevgiliye seslenmektedir. Ey sevgili bana sıkıntı ve eziyet ettiğin için; içim, ayrılığının derdiyle kat kat verem bağladı demektedir. Divan şiirinde sevgili daima âşığına eziyet ve sıkıntı verir. Âşık ise bu durumdan hiç şikâyet etmez aksine bu durum hoşuna gider. Eziyet de etse bu ona bir lütuf gelir. Bu beyitte de sevgiliye seslenen şair, sevgilinin kendisine o kadar çok eziyet ettiğini ve bu nedenle de gönlündeki ayrılık derdinin kat kat verem bağladığını dile getirmektedir. Vereme kat kat diyerek onun fazlalığını dile getirmektedir.

*Bir veremdir sonra âşıklık komuşlar adına
Âkıbet yâri dahı rahm eylemez feryâdına
Âşkın olsun olsa da bâ'is senin ber-bâdına
Nev-cevânlık âlemin tâ kim getirse yâdına
Dahı pek pîr olmadan bir nev-cevân lâzım sana
Bursalı Murad Emrî Divanı Th.13/2*

Bursalı Murad Emrî, Nedim'in gazelinin tahmis ettiği şiirinde âşıklığı verem hastalığına benzetmiştir. Ona göre âşıklık verem gibidir. Sonunda sevgili bile feryadına acımaz. Buna rağmen fenalığına neden olanın aşkın olması gerekir. Gençlik âlemini ki getirse de hatırına fazla yaşlanmadan bir genç sevgili lazım sana demektedir. Şair, âşıklığı vereme benzetmiştir. Böylece onun ne kadar acılı, üzüntülü bir şey olduğunu dile getirmektedir. Bu beyitte aşkın o kadar acımasızlığını gösteren şair, yaşlanmadan bir genç sevgili istemektedir.

*Çokdan çekerim derd-i verem illet-i sevda
Öldürsen eğer işte bu cân gayrı müheyyâ
Sen cevır ü cefâ etmedesin bak bana hâlâ
Ey cân alıcı sen yine bu cânâ kıyarsın
Alma kime hazırladığım sonra tıyarsın
Bursalı Murad Emrî Divanı Muh.51/3*

Bursalı Murad Emrî, sevda illeti olan verem derdini çok zamandır çekerim, öldürürsen eğer işte bu can artık senin için hazırdır, âmâdedir. Sen hala bana eziyet ve sıkıntı etmekte. Ey can alıcı sen yine bu cana

kıyarsın. Canımı alma kime hazırladığımı sonra duyarsın demektedir. Şair, bu şiirde verem olduğundan bahsetmektedir. Şairin hayatına bakıldığında oğlu Lutfi Efendi'nin 17 yaşında, kızı Lutfiye Hanım'ın da 23 yaşında veremden öldüğü görülmektedir. Dolayısıyla şiirlerinde bunu yansıttığını görülmektedir (Öztahtalı 2009: 21).

*Hele bîmâr-ı aşk gördükçe sormaz der nedendir bu
Düşürdü derd-i hicrâna hele etdi verem tâli
Bursalı Murad Emrî Divanı G.18/2*

Bursalı Murad Emrî, madem aşk hastası gördükçe nedendir bu diye sormaz; sonunda talih ayrılık derdine düşürdü verem etti demektedir. Aşk hastalarını görüp de halini merak edin demektedir. Zira onu talih, ayrılık derdine düşürüp verem eder. Aşk hastalığı gün geçtikçe artarak onun devâsız bir hastalık olan vereme yakalanmasına neden olmuştur.

*Seni ey bî-vefâ zânû-be-zânû bezm-i a'dâda
Gören âşıkların elbette bîmâr-ı veremdir hep
Câzib Divanı G.30/5*

Câzib, ey vefasız kelimesiyle sevgiliye seslenmektedir. Seni mecliste düşmanlar, rakipler ile diz dize gören bütün âşıkların elbette verem hastası olur. Şair, bir gün mecliste sevgiliyi rakiplerle diz dize görünce üzülür ve ey vefasız diye sevgiliye seslenir. Seni böyle başkalarıyla diz dize gören âşıkların elbette ki verem hastası olduğunu söylemektedir. Divan edebiyatında görülen âşık, rakip tartışmasında rakip amacına ulaşmakta; âşıklar ise verem olmaktadır.

*Zahm-ı müjgânın eden sînemi pür-dâğ-ı derün
Derd-i hicrin çeken ey meh verem olmaz da n'olur
Câzib Divanı G.85/2*

Câzib, ey ay yüzlü güzel diyerek sevgiliye seslenmektedir. Yüreğimi yarayla dolduran senin kirpiklerinin yarasıdır. Senin ayrılık derdini çeken verem olmaz da ne olur? Sevgiliye ey ay yüzlü diye seslenen şair, yüreğini yarayla dolduran senin kirpiklerindir demektedir. Divan şiirinde sevgilinin kirpiği müjgan yani oktur. Sevgili yay gibi kaşlarını gererek kirpik oklarını âşığın yüreğine saplar. Bu nedenle âşığın gönlü yarayla dolar. Beyitte de bu duruma dikkat çeken şair yüreğinin yarayla dolduğunu dile getirir. Yüreğindeki bu yaraların üzerine bir de ayrılık

eklendi mi insan verem olmaz da ne olur diye sormaktadır. Acılarının, yaralarının fazlalığı bu beyitte görülmektedir.

*Zîr-i bâr-ı gam u mihnetde hem olsan da gönül
Hem çü zülf-i ham-ı dil-dâr-ı ham olsan da gönül
Kesret-i derd ile Eyyûb-dem olsan da gönül
İllet-i sabr ile âhir verem olsan da gönül
Derdin arz etme etebbâya ki minnet müşkil
Düşme beyhûde müdâvâta ki illet müşkil
Meşhûrî Divanı Musammat 2/4*

Meşhûrî, musammatında gönlüne seslenmektedir. Onun gönlü sıkıntı ve üzüntüler içindedir. Sevgilinin aşkından, zülfünden eğri büklüm bir şekilde kalmıştır. Derdin çokluğu ile sanki Eyyûb Peygamber gibi sıkıntılar, hastalıklar içerisinde kalmıştır. Bu kadar fazla hastalıktan sonra verem hastalığına tutulmuştur. Bu kadar büyük bir hastalığa tutulmasına rağmen derdini tabiblere arz etmemektedir. Zira bu hastalığın devası olmadığı için bu hastalığı yenme çabası beyhude yani boş olacaktır. Şair, Eyyûb Peygamber gibi büyük acı ve ıstırap çektiğini söylemektedir. Eyyûb Peygamber, nasıl hâlimden şikâyet etmediyse; o da bu durumdan şikâyetçi değildir, sabır göstermektedir.

*Dimen kaddin bükülmüş çarh pâyin çekmeden 'âşık
Degil bir çekdiğim dünyâda ben derd-i verem çekdim
Türâbî Divanı 290/3*

Türâbî, kendisini bir âşık olarak tanımladığı beytinde feleğin derdini çektiğini, bundan dolayı da boyunun bükülmüş olduğunu söylemektedir. Onun bu dünyada çektiği verem derdidir. Bundan dolayı da acı, ıstırap içindedir. Eğer kişi, acı ve sıkıntı çekip boyu bükülmezse; kendisini âşık olarak nitelendirmemesi gerekir.

*Âh Zeynü'l-Âbidin Efendi merhûmun bu sâl
Oldı mahdûm-ı güzîni dâr-ı ukbâya revân
Çâre-cûy iken tabîb ü mâder ü hîşânî hep
'Âkıbet kurtulmadı derd-i veremden virdi cân
Şeref Hanım Dîvânı Tarih.94*

Şeref Hanım, veremden vefat eden Sünûhî Bey hakkında bir tarih yazmıştır. Âh diyerek şiirine başlayan Şeref Hanım, Zeynü'l-Âbidin Efendi'nin oğlunun âhirete gittiğini söylemektedir. Doktorlar, annesi ve akrabaları onu iyileştirmeye çalışırken verem derdinden dolayı canını vermiştir. Verem hastalığından

dolayı vefat eden bir kişi Şeref Hanım'ın şiirinde yer almıştır.

Sonuç

Divan şiirinde verem tedavi edilemez, ilacı olmayan ölümcül bir hastalık olarak ortaya çıkmaktadır. Şairler, bu hastalığın akciğerde, göğüste olduğunu söylemektedirler. Kendisini âşık olarak gören şairler, acıların büyüklüğünden verem hastalığına yakalandıklarını söylemektedirler. Şairlere göre aşk acısı, bu hastalığın temel nedenleridir. Kızgınlık, nefret ve kin de bu hastalığa sebep olmaktadır. Şairler bazen kendilerini verem hastasına, sevgiliyi ise doktora benzetmektedirler. Sevgilinin rakipler, düşmanlar ile birlikte gören âşıkları üzüntülerinden verem olurlar. Bunun yanında rakiplerin, düşmanların, feleğin verem hastalığına tutulması için beddua edilmektedir. Bazen de şairler veremden ölen kişileri şiirlerine konu etmişler, veremden ölen kişilere dua etmişlerdir. Sonuç olarak divan şairleri, verem hastalığını şiirlerinde işleyerek toplumsal konulara olan ilgilerini göstermişlerdir.

Kaynakça

- Akdoğan, Yaşar**, *Ahmedî Divanı*, Kültür Bakanlığı e-kitap.
http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/1059_1,ahmedidivaniyasarakdoganpdf.pdf?0
[Erişim Tarihi 1/6/2017]
- Akkuş, Yasemin** (2010), *Benderli Cesârî'nin Divanı ve Divançesi*, Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Arslan, Mehmet** (2011), *Şeref Hanım Dîvânı*, İstanbul: Kitabevi Yay.
- Ayverdi, İlhan** (2013). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.

Aydemir, Yaşar-Çeltik, Halil (2009), *Meşhûrî Divanı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.

Barış, Y.İzzettin (2010), *Tüberküloz Tarihi, Klinik Gelişim Dergisi*, C.23, S.3,8-13.

Bilgin, Azmi (2003), *Divan-ı Seyyid Nigârî*, İstanbul: Kule İletişim Yay.

Boz, Erdoğan (2007), *Hakîkî Divanı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.

Ceylan, Ömür (2003), *Hânedânda Bir Âsî, Dâmâd Mahmûd Celâleddîn Paşa, Âsaf Divanı*, Ankara: Akçağ Yay.

Demirel, Gamze (2005), 18. Yüzyıl Şairlerinden Belîğ Mehmed Emîn Divânı: İnceleme- Tenkitli Metin- Tahlil. Doktora Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi.

Demirkazık, Hacı İbrahim (2009), 18. Yy. Şairi Mustafa Fennî Divanı, Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.

Devellioğlu, Ferit (2013), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yay.

Doğan, Muhammed Nur. (2002) “Klasik Türk Edebiyatında İran Tesiri ve Divan Şiirinin Millî Karakteri” *Eski Şiirin Bahçesinde*, İstanbul: Ötüken Yay.

Ersoy, Ersen, II. *Bâyezid Devri Şâirlerinden Münîrî Hayatı, Eserleri ve Divânı*, Kültür Bakanlığı Yay.

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10631,muniripdf.pdf?0> [Erişim Tarihi 06/06/2017]

Görkem, İsmail (2005), *Türâbî Divanı*, Elazığ: Fırat Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Doktora Tezi.

Günyüz, Melike (2005), “Şair ve Hekim Ahmedî'nin Duygu Dünyasında Tıp Terimleri”, 38. *Uluslararası Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı*, C.2, Ed. Nil Sarı vd., Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 651-670.

Kâhya, Esin(1995), *İbn-i Sînâ, El-Kânûn Fi't-Tıb*, Birinci Kitap, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yay.

Karacan, Turgut (1991), *Bosnalı Alaeddin Sâbit Divânı*, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yay.

Kemikli, Bilal (2007). “Divan Şiirinde Hastalık ve Tedavi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 16, S.1, Bursa, 19-36.

Komisyon (1993) “Verem” *Medicana Genel Sağlık Ansiklopedisi*,C.4, İstanbul, Ana Yay., 209-216.

Kurnaz, Cemal (1997)“Divan Şiiri Geleneğinden Yararlanma” *Divan Edebiyatı Yazıları*, Ankara: Akçağ Yay. 284-9.

Okumuş, Sait (2015). *Amasyalı Nebzî ve Divanı*, İstanbul: Gece Kitaplığı Yay.

Önler, Zafer (1990), *Celâlüddin Hızr. Müntehâb-ı Şifâ I, Giriş-Metin*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.

Özkara, Şeref vd.(2003), *Türkiye’de Tüberkülozun Kontrolü İçin Başvuru Kitabı*, Ankara.

Öztahtalı, İbrahim İmran (2009) *Bursalı Murad Emrî Efendi ve Divanı*, Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.

Parlatır, İsmail (2006),*Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Yargı Yayınevi.

Remzi, Hüseyin. (1305), *Lûgat-ı Remzi*, 2 C. İstanbul: Matbaa-i Hüseyin Remzi.

Seber, Engin (2010), *Tüberkülozun Dünü, Ankem Dergisi*, 24 (Ek 2), 52-60.

Uzel, İlter (1991), *Osman Şevki Uludağ, Beşbuçuk Asırlık Türk Tabâbeti Tarihi*, Ankara: Kültür Bakanlığı.

Üst, Sibel (2012), *Edirneli Nazmî Divanı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10605,edirneli-nazmi-divanisayfa19903981pdf.pdf?0> [Erişim tarihi: 06.06.2017].

Yeniterzi, Emine (1998) “Divan Şiirinde Sağlık ve Hastalıklarla İlgili Bazı Hususlar”, *Selçuk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.4, Konya, 87-103.

Yılmaz, Salih (2010), *Câzib Divanı*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.